

DOSSIER

Wetenschappelijk onderzoek naar community arts in Nederland
Inventarisatie onderzoek tot 2011 en uitkomst van de CAL-XL onderzoeksdag
op 2 november 2011

Door Sandra Trienekens (november 2011)

www.cal-xl.nl

CAL-XL
LABORATORIUM VOOR **KUNST** & **SAMENLEVING**

ZICHT OP COMMUNITY ARTS EN DE RELATIE TUSSEN KUNST EN MAATSCHAPPIJ

De voorliggende, beknopte inventarisatie van onderzoek naar community arts wat in Nederland wordt verricht, laat zien dat dit terrein vooralsnog klein is en wordt bevolkt door een beperkt aantal individuele onderzoekers of daarvoor in het leven geroepen organisaties zoals CAL Utrecht/Vrede van Utrecht en het CAL-XL. Om te onderzoeken waar interessante verbindingen gelegd kunnen worden, om meerdere perspectieven en ook methodische benaderingswijzen bijeen te kunnen brengen, hebben we het net thematisch iets breder uitgeworpen. Geïnventariseerd zijn zo'n veertig onderzoekers en onderzoeksgroepen (zie bijlage 1) die zich breed geformuleerd bezig houden met de relatie tussen kunst en maatschappij. Van elk van hen is het onderzoeksprogramma op de website en/of een aantal relevante artikelen of boeken nagelopen op ondermeer vraagstelling, onderzoeksmethode en vragen die zij oproepen (zie bijlage 2 voor een selectie van de geïnventariseerde literatuur en documenten).

Deze -noodgedwongen onvolledige- inventarisatie levert volgens verwachting een bont palet op van verschillende manieren waarop community arts en/of de relatie tussen kunst en maatschappij wordt gepercipieerd. Soms wordt specifiek ingezoomd op community arts en deze geplaatst in de voornamelijk Angelsaksische traditie of die van het 'theatre of the oppressed'. Anderen zetten het in meer kunsthistorisch kader of geven het aan de hand van kunsttheorieën duiding. Soms worden minder sociaalintensieve, dichter tegen "de kunsten" aan schurende culturele interventies in ogenschouw genomen. In weer andere gevallen wordt deelname aan dergelijke culturele activiteiten naast andere vormen van actieve cultuurparticipatie beschouwd. Hoewel men het gevoel van appels en peren vergelijken misschien niet geheel kwijtraakt, rolt er desalniettemin een helder beeld uit de inventarisatie voor wat betreft het type vragen dat wordt behandeld en de designale tekortkomingen van het tot nu toe verrichtte onderzoek. Ter voorbereiding van de discussie op de onderzoeksdag op 2 november vertaalden we dit in een aantal scenario's voor toekomstig onderzoek. Nu, na het plaatsvinden van de onderzoeksdag, voegen we de gezamenlijk geformuleerde ambitie voor de toekomstige agenda aan dit document toe

WAAR VINDT ONDERZOEK NAAR COMMUNITY ARTS PLAATS?

Van de bijna veertig geïnventariseerde onderzoekers/onderzoeksgroepen zijn er dertig verbonden aan een instelling voor hoger onderwijs, waarvan ongeveer de helft lectoraten zijn en de andere helft individuen verbonden aan universiteiten. De rest zijn (semi)private onderzoeksbureaus.

Er is slechts een aantal partijen dat consequent onderzoek doet naar community arts (Van Erven, Trienekens, Bala, Vrede van Utrecht, Cal Utrecht, CAL-XL). De rest van de geïnventariseerde partijen neemt community arts:

- zijdelings mee in onderzoek naar bijvoorbeeld (effecten van) actieve cultuurparticipatie, kunsteducatie of cultuurbeleid (o.a. Van den Hoogen, De Waal/Meeuwis, Bevers);
- mee in meer algemene beschouwingen op de relatie tussen kunst en maatschappij (o.a. Gielen, Mineur, Boomgaard, Boomkens);
- sinds kort als onderzoeksgebied op (omdat ze er op promoveren, net op gepromoveerd zijn of net het eerste opdrachtonderzoeksproject hebben afgerond). Bij deze personen/groepen is het aannemelijk dat zij toekomstig wellicht meer onderzoek op het thema zullen verrichten (o.a. Fotiadi, Metze/CoP);
- slechts incidenteel of zelfs alleen eenmalig als onderzoeksgebied op (o.a. Kohnstamm, TNO, Ranshuysen).

Een aantal geïnventariseerde partijen doet geen onderzoek naar community arts, maar kijkt bijvoorbeeld wel naar dezelfde soort effecten. Bijvoorbeeld: Van den Broek (SCP) kijkt hoe cultuurdeelname en sociale cohesie samenhangen, Van der Geest en Van der Zant doen dat voor talentontwikkeling en Verweel kijkt naar de effecten van sportdeelname.

VANUIT WELK WETENSCHAPPELIJK PERSPECTIEF VINDT ONDERZOEK NAAR COMMUNITY ARTS EN DE RELATIE KUNST-MAATSCHAPPIJ PLAATS?

Het leeuwendeel van het onderzoek specifiek naar community arts of breder naar de relatie tussen kunst en maatschappij wordt uitgevoerd vanuit een kunstwetenschappelijk perspectief: door kunst

en cultuurwetenschappers, kunsttheoretici, kunstfilosofen of vanuit lectoraten verbonden aan het kunstvakonderwijs. Specifieker gesteld doet men vanuit kunstwetenschappelijk perspectief onderzoek naar actieve cultuurparticipatie, amateurkunst, kunsteducatie, kunstvakonderwijs, kunst in de openbare ruimte en dergelijke.

Een klein aantal onderzoekers werkt meer interdisciplinair en zoekt vanuit de kunstwetenschappen aanvullend inzicht in andere (wetenschappelijke) disciplines (o.a. Bala, Ungor: Peace & conflictstudies; Borges: zorg).

Onderzoek naar community arts vanuit sociaalwetenschappelijk perspectief is beperkter van omvang (Trienekens) en vindt vaker in opdracht plaats (o.a. Metze/CoP, Kohnstamm, TNO, Alterra). In het sociaalwetenschappelijke perspectief zijn vooral (stads of cultuur)sociologie en/of sociale geografie vertegenwoordigd.

Dit laat een behoorlijk aantal wetenschappelijke disciplines ongemoeid, die echter wel interessant, aanvullend inzicht in de werking en opbrengst van community arts zouden kunnen bieden. Te denken valt aan pedagogiek/onderwijskunde (leertheorieën, informeel leren, talentontwikkeling), *social work*, sport, social design, ontwikkelingssamenwerking, sociale psychologie, creatieve therapie, antropologie en wetenschap&techniekonderzoek (wetenschapsdynamica).

Deze disciplines kunnen inspiratie bieden op het vlak van onderzoeksmethodiek (bijv. leertheorieën, antropologische onderzoeksmethoden, wetenschap&techniekonderzoek), verdieping aanbrengen in ons begrip van wat deelname aan een community arts project betekent voor individuen (bijv. sociale psychologie, creatieve therapie) of vergelijkingsmateriaal bieden om te begrijpen wat culturele interventies uniek maakt (bijv. vergelijking met sport of *social work* interventies).

ONDERZOEKSVRAGEN IN VOLTOOIDE ONDERZOEKEN

Er zijn duidelijk drie vragenclusters te onderscheiden in het geïnventariseerde werk:

1. *Betekenis culturele interventies en kunst (deelname/educatie) voor de maatschappij.*

Hierbij gaat het veelal om het meten van effecten, o.a. van:

- Sociale dynamiek /cohesie /vaardigheden /burgerschap (Trienekens, Hermes, Metze/CoP, Van den Broek/vd Berg, TNO: interetnisch contact)
- Audience reception (Van Erven/VvU, Trienekens)
- Empowerment /zelfvertrouwen (Trienekens, Kohnstamm)
- Stedelijke vernieuwing (Trienekens, Metze/CoP, Boomkens, Fotiadi) of impuls gebiedsontwikkeling landelijk gebied (Van der Jagt)
- Leereffecten kunsteducatie (Haanstra, Bevers)
- Culturele vaardigheden /cultureel vermogen (Van den Hoogen, Haanstra, Van den Broek, Trienekens, CoP)
- Theoretische verkenning en overzicht van kunst in- en extrinsieke functies en waarden (Van den Hoogen)
- Politieke betekenis: o.a. morrelen aan machtstructuren, dominante beeldvorming (Van Erven, Trienekens, Van den Hoogen, Fotiadi, Gielen/de Bruyne)
- Theater als platform voor verzoening (Bala)
- Hoe en wat wordt er (informeel/situationeel) geleerd in actieve cultuurparticipatie (Van Waal/Meeuwis/Kerremans)
- Economische effecten m.b.t. gebiedsversterking/onroerend goedwaarden (CoP/Brouwer) of arbeidsparticipatie (Kohnstamm)
- Competentieontwikkeling (de Graaf, Kohnstamm)

Een gerelateerde vraag is welke onderzoeksmethoden geschikt zijn om die effecten te meten zodanig dat de artistieke, ethische én maatschappelijke aspecten van community arts op een geïntegreerde manier meegewogen worden (Van Erven, CAL-XL, Van den Hoogen/Van Maanen).

2. *Wat is community arts en hoe werkt het?*

- Hoe gaat het in z'n werk (proces/praktijk)? (Van Erven/Cal U, Fotiadi, Gielen/De Bruyne, CAL XL, Trienekens)

- Vanuit internationaal perspectief (Van Erven, Gielen/De Bruyne, Trienekens, Mineur vergelijkt NL-BE)
- Hoe moet je community arts/geëngageerde kunst waarderen? (Van Maanen, Van Erven, Hagoort, Bavelaar)
- Hoe leg je de relatie tussen kunst – autonomie/subversiviteit – sociale omgeving/relationaliteit (Gielen/De Bruyne, Boomkens, Van Maanen)
- Institutionele context/multidisciplinaire samenwerking (Trienekens)

3. Betekenis van maatschappelijke veranderingen voor de kunst.

Hierbij gaat het om gevolgen van de veranderingen voor:

- de artistieke praktijk: wat betekenen maatschappelijke veranderingen voor de autonome kunstenaar in de maatschappij? (kunst in openbare ruimte: Boomgaard; o.a. gevolgen creatieve industrie voor kunstpraktijk: Peters/Benschop/Mineur; post-fordisme: Gielen/De Bruyne). Ook de LOK conferentie (Landelijk Overleg Kunstlectoren) stond in 2009 in het teken van de relatie kunstvakonderwijs en creatieve industrie.
- het kunstvakonderwijs: bijv. kennis en competenties beroepsgroepen & interdisciplinaire samenwerking (Peters/Benschop/Mineur).

Bovenstaande drie vragenclusters zijn het meest omvangrijk gerekend naar het aantal onderzoekers en publicaties dat wordt uitgebracht. Bovendien is de vraagstelling het meest direct gericht op de relatie kunst en maatschappij. Daarnaast zijn er kleinere vragenclusters te onderscheiden:

- Wat betekent *onderzoek/theorie* voor het kunstvakonderwijs en hoe moet het vorm krijgen? (Sonderen, Hoogenboom, Borgdorff, De Bruyne)
- Effecten op talentontwikkeling (o.a. Van der Geest, Van der Zant)
- Relatie kunst en culturele/etnische diversiteit (o.a. Zijlmans, Trienekens)
- Sociale ongelijkheid in cultuurparticipatie, smaakvoorkeuren en socialisatie en stratificatietheorieën (o.a. Van Eijck, Ganzeboom, SCP).

VRAGEN DIE OPENBLIJVEN

In principe kunnen we stellen dat alle vragen zoals die door de verschillende onderzoekers zijn opgepakt opnieuw gesteld kunnen worden – geen van deze vragen is afdoende beantwoord op een wetenschappelijk bevredigende manier.

In de conclusies/beschouwingen in geïnventariseerde literatuur wordt ook een aantal vragen expliciet genoemd, samengevat en naar eigen inzicht aangevuld komen we tot de onderstaande lijst vragen en onderzoekswensen:

- In onderzoek naar effecten wordt vaak gekeken naar een of een paar effecten. Er zijn ondermeer sociale, culturele, economische, politieke (mobiliserende), fysieke (leefomgeving), mentale/lichamelijk en pedagogische effecten van culturele interventies te onderscheiden. Hoe meet je die effectief?
- Specificaties van die vraag zijn vragen als:
 - Hoe meet je de (artistieke, ethische en sociale) effecten op geïntegreerde wijze en effectief?
 - Hoe maak je onderlinge samenhang tussen de verschillende effecten inzichtelijk en voorkom je causaliteitsproblemen?
 - Hoe kunnen we het beste onderscheiden tussen typen effecten (d.w.z. waarden en functies, tussen kunstintrinsieke en extrinsieke effecten, niet-kunstzinnig in- en excentrieke effecten)?
 - Hoe te vertalen van gemeten effecten op persoonlijk niveau naar maatschappelijk niveau?
 - Hoe het gat te overbruggen tussen onderzoek op micro en macroniveau?

Om de effecten vast te stellen is vergelijkend onderzoek gewenst, met o.a. de vragen:

- Hoe verschillen de effecten al naar gelang de inzet van verschillende artistieke disciplines?
- Hoe verschillen de effecten al naar gelang de inzet van verschillende typen culturele interventies: d.w.z. grote en minder grote betrokkenheid deelnemers/publiek; werken met verschillende doelgroepen (bijv. toegepaste kunst ter bevordering van welzijn in gevangenen of asielzoekerscentra, door middel van kunst bespreekbaar maken van controversiële thema's; kunst & disability / outsider art, gemengde deelnemersgroepen)

-- Wat is specifiek aan een culturele interventie? Waarom kunst inzetten en niet welzijn, sport o.i.d.?

-- Tegelijkertijd wordt er een duidelijke roep m.b.t. empirisch onderzoek hoorbaar. Enerzijds de roep om theoretische onderbouwing van het empirisch onderzoek. Anderzijds de roep om een 'betrokken' vorm van onderzoek doen. Van Erven (2011, p.6) refereert in dit kader aan Matarasso's *knowledge-based* benadering, waarin de onderzoeker zich als begeleider van de evaluatieprocessen opstelt. Op gezette tijden in het proces wordt aan de hand van vooraf bepaalde projectdoelen vanuit de verschillende perspectieven van de bij het proces betrokken partijen gezamenlijk het proces gereconstrueerd. Dit resulteert in een door de tijd heen en intersubjectief samengesteld verhaal over het project met de oorspronkelijk, gezamenlijk vastgestelde projectdoelen als leidraad. Dit biedt gelegenheid om de 'hoe' vraag te koppelen aan de vraag naar effecten.

-- Want veel onderzoeken richten zich alleen op de vraag *welke* effecten cultuurdeelname of cultuurbeleving sorteren of alleen op de vraag *hoe* community arts/geëngageerde kunst vorm krijgt. Er is onderzoek nodig die de vraag naar welke effecten en hoe deze tot stand komen (vraag naar artistiek handelen, in combinatie met sociaal handelen), combineert. Hoe komen we tot een zogenaamd geïntegreerde onderzoeksaanpak?

-- De vraag naar de relatie tussen concrete handelingen van artistieke en sociale professionals gedurende het project en de effecten die het project heeft. M.a.w. hoe werken de verschillende professionals effectief samen en hoe beïnvloedt dit de resultaten van een interventie?

Er bestaan ook verschillende variaties op de 'hoe'-vraag:

-- Hoe krijgt de relatie kunstenaars – deelnemers vorm op een manier dat de laatstgenoemden niet enkel in dienst staan van de kunstenaars? En omgekeerd, hoe verliest de kunstenaar niet de kunst uit het oog in opdrachtsituaties en sociaalintensieve processen?

-- Opdrachtgeverschap: Wat mag de opdrachtgever ervan verwachten en hoe kan hij/zij er op zinvolle wijze bijdragen / mede vormgeven aan een interventie? Hoe het project te beoordelen en te vertalen in (cultuur)beleid?

-- Hoe kan de kunstcritiek beter met culturele interventies omgaan (waardering/validering van de praktijk, het proces en de artistieke uitkomst)?

Uiteraard roepen bovenstaande vragen naar geïntegreerde benadering van het handelen en daaruit voortkomende effecten ook vragen op voor het (kunst)(vak)onderwijs:

-- Wat betekenen de ontwikkelingen in de kunst én de maatschappij, maar ook de samenwerkingsverbanden die in culturele interventies ontstaan, voor het kunstvakonderwijs en opleidingen zoals CMV?

AARD ONDERZOEK: ONDERZOEKSPOPULATIES EN -METHODEN

Binnen vragencluster 1 wordt het meeste empirisch onderzoek verricht en zijn vooral de deelnemers en in mindere mate het publiek de favoriete onderzoekspopulaties. De meest voorkomende onderzoeksmethode betreft een combinatie van interviews en kwalitatieve surveys/enquêtes, soms aangevuld met observaties (het wordt over het algemeen niet duidelijk gemaakt hoe systematisch die observaties worden gedaan en geanalyseerd).

In een aantal gevallen wordt er statistisch onderzoek gedaan met behulp van (landelijke) databestanden (o.a. SCP, Brouwer, Haanstra, Van Eijck), maar dit betreft voornamelijk onderzoek naar cultuurparticipatie in het algemeen zonder specifieke focus op community arts.

De onderzoeken in bovengenoemd vragencluster 2 zijn voor een deel gebaseerd op literatuuronderzoek en (theoretische) beschouwingen. Bij de 'hoe werkt het'-vraag worden vaak een of meerdere casussen beschreven. Dit gebeurt over het algemeen vrij vluchtig of anekdotisch, in sommige gevallen treffen we meer gedetailleerdere projectbeschrijvingen aan en wordt er gewerkt met bijvoorbeeld analyses van een dagboek dat de maker heeft bijgehouden of van videoregistraties van bijeenkomsten. Met name CAL Utrecht/Vrede van Utrecht (o.l.v. Van Erven) en CAL-XL werken toe naar een methodiek om het artistieke proces en handelen goed in kaart te kunnen brengen.

De onderzoeken in bovengenoemd vragencluster 3 worden met name op beschouwende en in mindere mate op theoretische wijze opgepakt. In deze onderzoeken staat voornamelijk de

kunstenaar/maker centraal, die al dan niet zelf aan het woord wordt gelaten op basis van via interviews verkregen materiaal.

Daarnaast blijkt voor alle vragenclusters ...

... dat slechts een aantal onderzoekers het perspectief van één of meerdere samenwerkingspartners (d.w.z. overige betrokken partijen naast kunstenaars en deelnemers) in het onderzoek meeneemt. De relatie tussen *alle* betrokken partijen en de verschillen tussen deelnemers en niet-deelnemers komen slechts bij een enkeling aan bod (Trienekens). Ook blijven subsidiënten vrijwel volledig buiten beeld.

... dat vrijwel geen onderzoek longitudinaal van aard is. Sommige onderzoekers werken met interviews op verschillende tijdstippen met respondenten (meestal makers en betrokken organisaties), maar voeren daar geen systematische analyse op uit. In de paar gevallen dat er voor- en nametingen plaatsvinden m.b.v. enquêtes of surveys is er vaak weinig tijd verstreken tussen de metingen en vindt een meting langere tijd na afronding van het project niet meer plaats. Vaak blijkt ook binnen de looptijd van het project het verloop onder deelnemers zodanig groot, dat beduidend minder respondenten de nameting meemaken.

Opgetekende wensen op methodologisch vlak...

Een aantal van de geïnventariseerde bronnen geeft duidelijk aan waar het onderzoek van henzelf en van anderen te kort schiet en hoe het onderzoek methodisch versterkt kan worden (zie Van den Hoogen e.a. 2010; Van Erven e.a. 2011). Dit geldt alleen voor de onderzoeken gericht op het meten van effecten. We hebben geen vergelijkbare discussie over onderzoeksmethodiek rond de onderzoeken binnen vragencluster 3 kunnen achterhalen.

Vastgestelde uitdagingen bij het empirisch onderzoek:

-integratie in onderzoeks**a**anpak: aandacht voor het artistieke proces en de meting van de effecten die het teweegbrengt (welke effecten – hoe ontstaan). Dus behoefte aan het aan elkaar relateren van zorgvuldige en gedetailleerde procesbeschrijvingen én dito effectmetingen.

-omgaan met weerbarstige praktijk van de te onderzoeken projecten (bijv. planning verandert, proces neemt andere wending, project wordt voortijdig stopgezet, deelnemers vallen uit) waardoor de onderzoeksopzet niet in optimale (voorgenomen) vorm uitgevoerd kan worden.

-onderzoeksduur: wens is longitudinaal onderzoek, dat vanaf het begin van de culturele interventie(s) uitgevoerd kan worden (zodat beginsituatie in kaart gebracht kan worden) en er voor-, tussen- en nametingen met gepaste tijdsafstand plaats kunnen vinden.

-multidisciplinair: wens om vanuit verschillende wetenschappelijke perspectieven dezelfde casus(sen) te onderzoeken.

-het overstijgen van het anekdotische en tegelijkertijd goed omgaan met de beperkingen van de gebruikte meetinstrumenten en verkregen data.

-statistisch zuiver: voorkomen van atypische respons onder deelnemers en publiek (o.a. het bereiken van actieve en minder actieve deelnemers, het slechten van taalbarrières) en opzetten van onderzoek dat dubbelblind is.

ONDERZOEKSSCENARIO'S ALS OPMAAT VOOR HET GESPREK OP 2 NOVEMBER

Het is te ambitieus om alle effecten op alle niveaus onder alle deelpopulaties vanuit alle relevante wetenschappelijke disciplines te onderzoeken en te verklaren hoe dit tot stand komt. Daarom stelden we een paar scenario's voor om de gedachtevorming op 2 november te stimuleren: één overkoepelende aanpak waarin theorievorming centraal staat. Theorievorming vindt plaats in nadrukkelijke uitwisseling en samenspraak met de praktijk (bijv. in laboratoria) en de overige scenario's. De overige drie scenario's kunnen dus als exponenten van het koepelscenario worden begrepen (zie onderstaande figuur): twee daarvan representeren de "geïntegreerde" aanpak, één is een meetvariant.

Koepelscenario a: ontwikkelen van theorie m.b.t. relatie kunst-maatschappij

-Basisgedachte: greep krijgen op de vele vormen die engagement van kunstenaars in de maatschappij kan aannemen en de artistieke en maatschappelijke betekenis daarvan. Hoe kunnen we de (eventuele) verschillen duiden op kunstzinnig en maatschappelijk vlak tussen sociaal meer en minder intensieve interventies? Een mogelijke classificatie van community arts (bijv. de

vierdeling van Gielen) kan als uitgangspunt voor het denken worden genomen. Centraal staan vragen als: wat is nu werkelijk autonomie; wat is nu werkelijk engagement; staat inmenging van opdrachtgevers en deelnemers in de vorm/uitkomst van de interventie per definitie subversiviteit in de weg; enz.? Het doel: bestaande kunsttheorieën verder uitbouwen om hedendaagse culturele interventies te bevatten.

-**Disciplines:** zoveel mogelijk kunstwetenschappelijke, sociaal en andersoortige wetenschappers en onderzoekers gaan de dialoog aan om elkaars denken over kunst uit te dagen en tot theorievorming te komen.

-**Casussen:** De theorie wordt in nauwe uitwisseling met de praktijk gevormd, bijv. in laboratoria waarin 4 casussen elk een variant van een eventuele community arts typologie vertegenwoordigen. Tevens intensieve uitwisseling met onderzoekers en casussen uit overige scenario's.

-**Effecten:** in deze variant wordt niet gemeten.

-**Methodiek:** intensieve gedachtewisseling tussen onderzoekers en praktijken, theorievorming.

Scenario b: vergelijking kunstzinnige disciplines

-**Basisgedachte:** Vanuit 3 disciplines worden 3 jaar lang 4 casussen intensief gevolgd met toepassing van de geïntegreerde aanpak: hoe krijgen de interventies artistiek vorm en hoe hangt dit samen met de gemeten effecten. Tevens integratie van theorievorming en praktijkervaring.

-**Disciplines:** een kunstwetenschapper en sociale wetenschapper werken samen met wetenschapper uit een relevant, maar minder op het vlak van community arts actief domein (bijv. sociale psychologie, informele leertheorieën).

-**Casussen:** 3 casussen vertegenwoordigen 3 kunstzinnige disciplines en 1 casus zet meerdere disciplines in.

-**Effecten:** voor de vergelijkbaarheid hebben de 4 casussen dezelfde maatschappelijke intentie en deelnemersgroep; er wordt een aantal duidelijk gedefinieerde en afgebakende deeleffecten onderzocht.

-**Methodiek:** Interview/evaluatiesessies, mixed methods onderzoeksmodel (inzet van meerdere kwalitatieve en kwantitatieve onderzoeksinstrumenten).

Scenario c: vergelijking typen interventies (kunst, sport, welzijn)

-**Basisgedachte:** Vanuit 3 disciplines worden 3 jaar lang 3 casussen intensief gevolgd met toepassing van de geïntegreerde aanpak: hoe krijgen de interventies vorm en hoe hangt dit samen met de gemeten effecten. Tevens integratie van theorievorming en praktijkervaring.

-**Disciplines:** een kunstwetenschapper, sociale (social work) wetenschapper en een sportwetenschapper.

-**Casussen:** de 3 casussen vertegenwoordigen de 3 typen interventies (kunst, sport, welzijn)

-**Effecten:** voor de vergelijkbaarheid hebben de 3 casussen dezelfde maatschappelijke intentie en deelnemersgroep; er wordt een aantal duidelijk gedefinieerde en afgebakende deeleffecten worden onderzocht.

-**Methodiek:** Interview/evaluatiesessies, mixed methods onderzoeksmodel.

Scenario d: modellen, methoden en technieken

-**Basisgedachte:** Hier draait het primair om de theoretische onderbouwing van de te verwachten effecten en het ontwikkelen van degelijke onderzoeksmodellen/methodieken. Theoretische verkenning en uitwisseling leidt tot inzicht welke effecten te verwachten zijn en hoe die geconceptualiseerd moeten worden. Vervolgens wordt de vraag gesteld hoe die door inzet van verschillende kwalitatieve en kwantitatieve onderzoeksinstrumenten te meten zijn. Daarna wordt het model en meetinstrumentarium op 1 casus toegepast en verfijnd.

-**Disciplines:** een kunstwetenschapper, sociale wetenschapper, een andere wetenschapper (bijv. psycholoog of antropoloog) werken met een 'statisticus' waardoor het integreren van zowel onderzoeksmethoden als niveaus (micro-macro) gerealiseerd kan worden.

-**Casussen:** in principe volstaat 1 casus om het model en de methodiek te ontwikkelen, waarna het bij een aantal andere casussen getest/verfijnd kan worden.

-**Effecten:** een zo volledig mogelijke matrix aan effecten wordt gebouwd en gemeten.

-**Methodiek:** Interview/evaluatiesessies, ontwikkeling mixed methods onderzoeksmodel.

Voor alle scenario's geldt:

-Dat varianten op de onderzoeksopzet worden ingebouwd om in te kunnen spelen op veranderende onderzoeksomstandigheden als gevolg van veranderingen in de uitvoering van de interventie.

-Dat er een “betrokken” vorm van onderzoek wordt gedaan: niet alleen het samenbrengen van verschillende onderzoeksdisciplines is belangrijk. Ook het samen met de partijen, die betrokken zijn bij de culturele interventies zoals kunstenaars, deelnemers, financiers, sociale partners, onderzoekers, formuleren van een onderzoeksagenda en gezamenlijk uitvoeren daarvan lijkt essentieel.

Mogelijke randprogrammering rondom de scenario's:

-Rondom de scenario's kunnen denktanks gebouwd worden bestaande uit andere onderzoekers en belanghebbenden die vanuit hun complementaire expertises een – kortstondige – bijdrage leveren aan theorievorming en/of methodiekontwikkeling.

-Vanuit de 'randprogrammering' wordt ook de internationale uitwisseling vormgegeven (o.a. met de Vlamingen).

-En worden er nog verdere verbindingen gelegd naar andere, minder actieve en/of voor de handliggende wetenschappelijke domeinen, dan dat in de scenario's tot uiting is gekomen.

-Ook kunnen verbindingen gemaakt worden met andere kennisproducten die het CAL-XL ontwikkelt, o.a. projectendatabank, projectenscans, effectmetingen en wijkkaarten.

-Omgekeerd zou er in de 'randprogrammering' ruimte moeten zijn om de voortgang van het onderzoek in de verschillende scenario's breder zichtbaar te maken, voor de wetenschap, het veld én het beleid.

ONDERZOEKSAMBITIE N.A.V. DE ONDERZOEKSDAG OP 2 NOVEMBER 2011

A) 'Conferenties als meeting point'

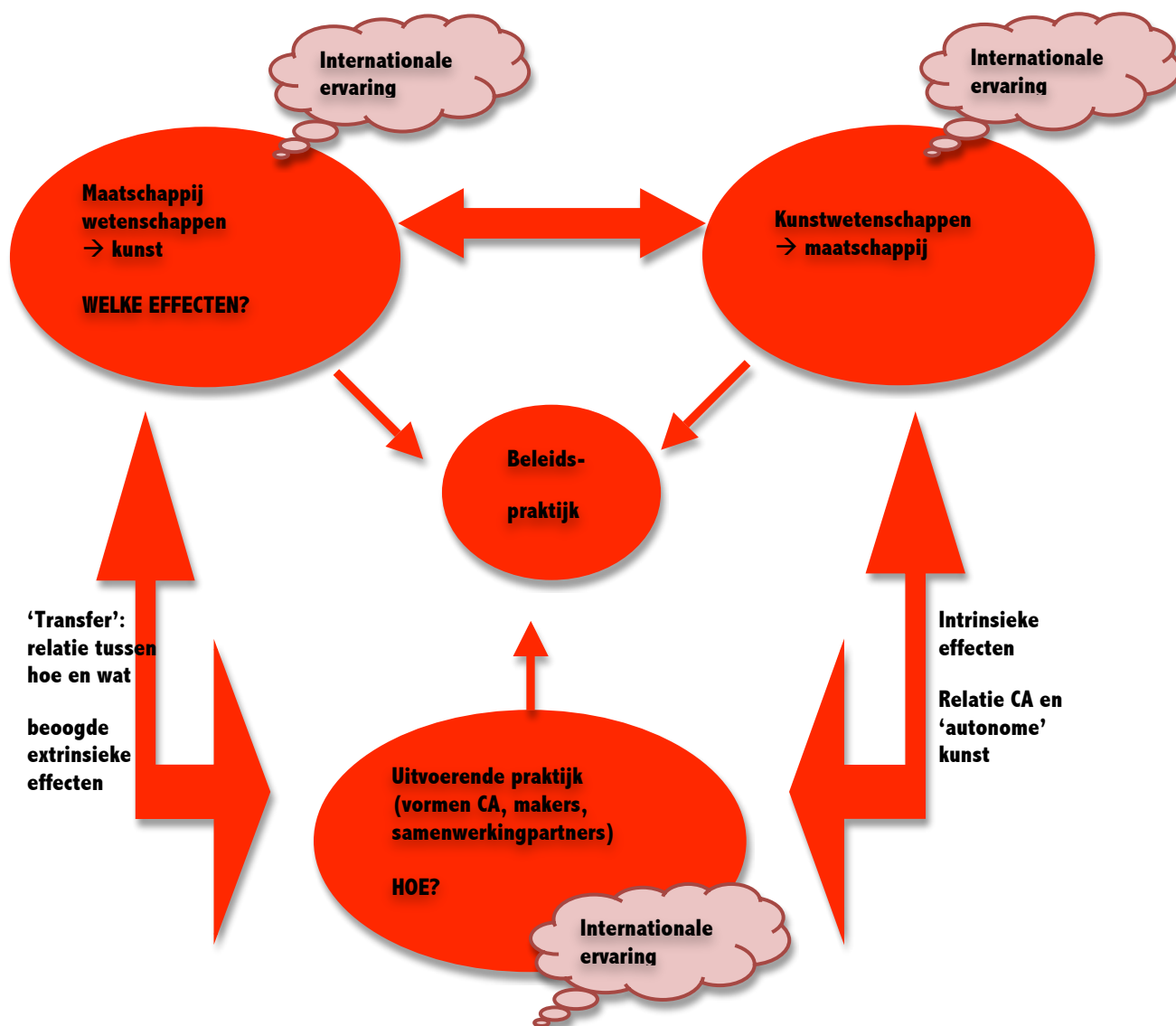
Op de onderzoeksdag, op 2 november, kwam één duidelijk gedeelde behoefte voort uit de uitwisseling tussen de aanwezige onderzoekers: het faciliteren van uitwisseling en debat. Enerzijds gaat het daarbij om het verkrijgen van een overzicht wie waar mee bezig is en het creëren van gelegenheden waarop de uitwisseling tot stand kan komen. De uitwisseling kan leiden tot organisch groeiende samenwerking tussen onderzoekers vanuit verschillende wetenschappelijke disciplines; het faciliteren van het zogenoemde zelforganiserend vermogen van de onderzoekssector. Anderzijds gaat het om kwalitatieve uitwisseling met als doel het uitbouwen van het bestaande theoretisch kader tot een nieuwe theorie die de relatie tussen kunst en maatschappij adequater beschrijft. Dit bouwt voort op de gedachte achter bovengenoemd scenario a, maar de voorgestelde vorm is anders: het voorstel is om 'conferenties als meeting point' op te zetten en deze te voorzien van een intensief voor- en natraject:

-voortraject: groepen onderzoekers komen samen om uit te wisselen over hun presentaties, elkaar van feedback te voorzien en/of gezamenlijke presentaties te vervaardigen

-conferentie: op de conferentie worden de presentaties gehouden voor een breed publiek (naast onderzoekers ook makers, beleidsmakers, financiers, etc.). Om op die manier ook in een bredere disseminatie van de vergaarde kennis te voorzien. Gekeken wordt in hoeverre deze conferenties aangehaakt kunnen worden aan al bestaande conferenties (bijv. van Cultuurnetwerk Nederland, ICAF, etc.).

-natraject: telkens wordt gewerkt naar concrete resultaten. M.a.w. de presentaties c.q. artikelen uit het voortraject worden gebundeld tot boeken of special issues van wetenschappelijke tijdschriften.

In de uitwisseling en het debat komt er idealiter een gesprek tot stand tussen verschillende wetenschappelijke disciplines, en tussen wetenschap, beleid en praktijk. Waarbij het denken, theorieontwikkeling en de praktijk zich door de internationale ervaringen laten voeden. Schematisch laat zich dat als volgt weergeven:

Om een dergelijke dynamiek en de feitelijke 'conferenties als meeting point' te realiseren is er een 'actiegroep' gevormd, die voorlopig bestaat uit het lectoraat Kunst en Openbaarheid (Peter Peters), onderzoeksgroep Art & Society (Quirijn v/d Hoogen), UU (Eugene v Erven), CAL-XL (Sandra Trienekens), Cultuurnetwerk (Teunis Ijdens), Movisie (Joost v Alkemade). Deze groep zal verder nadenken over de vorm die de voor/natrajecten en de conferenties zouden moeten krijgen en het voortouw nemen in de organisatie daarvan.

B) "Het CAL-XL vult de gaten"

Het onder A) beschrevene genereert contact tussen onderzoekers en faciliteert zoals gezegd voornamelijk het zelforganiserende vermogen van onderzoekers om met elkaar verbindingen aan te gaan op basis van gedeelde interesse in deelthema's binnen de relatie kunst-maatschappij. Deze uitkomst van de onderzoeksdag op 2 november getuigt in zoverre van realiteitszin dat het lastig bleek om inhoudelijke consensus op de voorgestelde scenario's b t/m d te krijgen. Waar de één de vergelijking met sport interesseert, kijkt de ander liever naar het thema krimp. Het lijkt daarom logischer om dergelijke onderzoekstrajecten uit de spontane ontmoeting voort te laten komen. Tegelijkertijd is er uit de inventarisatie ter voorbereiding van de onderzoeksdag al een aantal 'gaten' in het bestaande onderzoeksspectrum zichtbaar geworden. Eén daarvan is meerjarig, multidisciplinair onderzoek – in nauwe uitwisseling met de uitvoeringspraktijk – naar duurzame effecten (vergelijkbaar met scenario d). Dergelijk onderzoek zal minder snel 'spontaan' tot stand komen omdat het meer coördinatie en een financieel kader vraagt. Het CAL-XL zal in 2012

verkennen in hoeverre het de regie kan nemen om een dergelijk onderzoek van de grond te tillen en hiervoor financiers te mobiliseren.

BIJLAGE 1

Overzicht geïnventariseerde onderzoekers, onderzoeksgroepen, instituten:

- 01 Quirijn van den Hoogen/ Hans van Maanen
- 02 Eugène van Erven
- 03 Sandra Trienekens
- 04 Pascal Gielen
- 05 Marijke Hoogenboom
- 06 Jeroen Boomgaard
- 07 Ton Bevers
- 08 Peter Sonderen
- 09 Tamara Metze
- 10 Renée Boomkens
- 11 Erik Hagoort
- 12 Folkert Haanstra
- 13 Peter Peters / Ruth Benschop
- 14 Frank Mineur
- 15 Eva Fotiadi
- 16 Sruti Bala
- 17 Celiane Borges
- 18 Vincent de Waal/ Vera Meeuwis/Jana Kerremans
- 19 Joke Hermes
- 20 Hestia Bavelaar
- 21 Henk Borgdorff
- 22 Paul de Bruyne
- 23 Ugur Umit Ungor
- 24 CoP Cultuurimpuls
- 25 NWO Culturele Dynamiek (Helene Verreyke / Paul van de Laar / Marlite Halbersma)
- 26 Kohnstamminstituut (Kunst werk(t))
- 27 Andries van den Broek / Esther vd Berg (SCP)
- 28 TNO (Jalan Jalan)
- 29 WRR
- 30 Cal XL (onderzoek o.l.v. Finn Minke)
- 31 Cal Utrecht/Vrede van Utrecht (onderzoek o.l.v. Van Erven)
- 32 Letty Ranshuysen
- 33 Alterra / Pat van der Jagt
- 34 Nelly van der Geest (HKU), Peter van der Zant (onderzoeksbureau ART)
- 35 Maurice de Graaf
- 36 Koen van Eijck
- 37 Harry Ganzeboom
- 38 Paul Verweel
- 39 Kitty Zijlmans

BIJLAGE 2

Geïnterpreteerde literatuur

Bala, S. (2011). De-stultifying Spectatorship in the Theatre of the Oppressed. In A. Kloeck (Ed.), *The Politics of Being on Stage*.

-- (2010). [Review of the books *Theatre and Globalization: Irish Drama in the Celtic Tiger Era & Theatres of the Troubles: Theatre, Resistance and Liberation in Ireland*]. *Theatre Research International*, 35(1), 78-79.

-- (2008). The dramaturgy of fasting in Gandhian nonviolent action. In M. Wagner & W.D. Ernst (Eds.), *Performing the matrix: mediating cultural performances* (pp. 289-306). München: ePODIUM.

Bala, S. & Reich, H. (2009). Theaterräume als Methode der Wissensgenerierung in der Friedensarbeit. In M.M. Baumann, H.M. Birkenbach, V. Brandes, H.U. Gundermann & U. Suhr (Eds.), *Friedensforschung und Friedenspraxis: Ermutigung zur Arbeit an der Utopie: Festschrift für Reiner Steinweg zum 70. Geburtstag* (pp. 193-205). Frankfurt a.M.: Brandes & Apsel.

Benschop, R. & Peters, P. (2009). *Samen innoveren naar een Europees niveau in de Podiumkunsten*. Eindverslag van het gelijknamige SIA RAAK-project. Hogeschool Zuyd, Maastricht.

Bevers, Ton (2005) Cultural education and the canon. A comparative analysis of the content of secondary school exams for music and art in England, France, Germany, and the Netherlands, 1990–2004, *Poetics* 33: 388–416. In NL uitgegeven van Cultuurnetwerk NL als: *Cultuur + Educatie* 13: Canon en kunstvakken 2005.

--, (2007) Community Arts in het Culturele Veld: Wenken voor een strategie. In: E. van Erven & P. Van den Hurk (red.) *Community arts: kunst en kunde. Verslag en reflecties van een expertmeeting, 12 december 2006*. Rotterdam: Codarts.

Boomgaard, Jeroen (2010) 'De stad droomt', in: Giny Vos, *Singing in the Dark*, 2010, Amsterdam: Valiz.

--, Linda Nieuwstad (2008) *Onderzoek naar het functioneren van interactieve kunstwerken in de semi-publieke ruimte*, Lectoraat Kunst en Publieke Ruimte, Gerrit Rietveld Academie Amsterdam.

--, (2008) (red.), *Highrise – Common Ground. Art and the Amsterdam Zuidas Area*, Valiz, Amsterdam.

Boomkens, René (2003) Engagement na de vooruitgang. In: *Reflect #01. Nieuw engagement in architectuur, kunst en vormgeving*. Rotterdam: NAI Uitgevers.

--, (2010) Hotel Transvaal en verder, pp 253-261 in: Lindemann, Sabrina & Iris Schutten (red.) (2010) *Stedelijke transformatie in de tussentijd. Hotel Transvaal als impuls voor de wijk*. Amsterdam: SUN Trancity.

Borgdorff, Henk (2009) Onderzoek in het kunstonderwijs. In: *Tijdschrift voor Hoger Onderwijs*.

--, (2005) *Het debat over onderzoek in de kunsten*. (compilatie van lezingen), Amsterdam: AHK.

Broek, Andries van den (2011) Draagvlak voor cultuur onder de bevolking. In: *Jaarboek Actieve Cultuurparticipatie 2011*. Utrecht: Fonds voor cultuurparticipatie.

--, (2010) *Toekomstverkenning kunstbeoefening*. Den Haag: SCP. Publicatie 2010-14.

Broek, Andries van den & Annet Tiessen-Raaphorst (2008) *Sport, cultuur en sociale cohesie 2008*. Sociaal en Cultureel Planbureau.

CAL XL – nog geen onderzoekspublicaties uitgebracht

Erven, Eugène van (2010) De kern van community art. In: *Boekman 82, Community art*. Amsterdam: Boekman Stichting.

--, **Vuyk, C.M., Cerovecki, I. & Poelman, L.** (2010). 'To be Dutch or not to be Turkish, that is the question', or, how to measure the reception of a community-based play about living between cultures. In: *Research in drama education*, 15(3), 339-359.

--, **Magreet Bouwman & Magreet Zwart** (2011) Speuren naar de effecten van community art. In: Ijdens, T. e.a. (red.), *Jaarboek actieve cultuurparticipatie 2011: Participanten, projecten en beleid*, pp. 110-126. Utrecht: Fonds voor Cultuurparticipatie.

Fotiadi, Eva (2009) PARTICIPATION AND COLLABORATION IN CONTEMPORARY ART: A Game without Borders between Art and 'real' Life. PhD Dissertatie UvA.

Gielen, Pascal; De Bruyne, Paul (2011) *Community Art The politics of trespassing*, Antennae Series nr. 5, Amsterdam: Valiz.

--, **Glaudemans, Marc; Boer, Matthijs** (2010) *Hasselt. Op weg naar een artistieke biotoop? Hasselt als kunstestad*, Onderzoeksrapport, Provincie Limburg.

--, **De Bruyne, Paul** (red.) (2009) Being an artist in post-Fordist times. Arts in Society reeks van Fontys en NAI Publishers.

Haanstra, F., Nagel, I., Damen, M-L. (2010). The arts course CKV1 and cultural participation in the Netherlands. In: *Poetics*, 38(4), p. 365-385.

-- (1999) 'The Dutch Experiment in Developing Adult Creativity', *New Directions for Adult and Continuing Education*, Issue 81: 37-45.

-- (1994) De effecten van beeldende vorming op visueel-ruimteliik inzicht en esthetische waarneming: Twee meta-analyses. (Proefschrift).

Hagoort, Erik (2005) Goede Bedoelingen: Over het beoordelen van ontmoetingskunst. Essay 001, Fonds voor beeldende kunst, vormgeving en bouwkunst.

Hoogen, Quirijn van den (2010) Performing arts and the city: Dutch municipal cultural policy in the brave new world of evidence-based policy. Proefschrift RUG.

--, (2009) Individuele en maatschappelijke warden van kunstervaringen, of wat er zo bijzonder is aan kunst. *Paper conferentie Onderzoek in Cultuureducatie*, CNL, 22 juni 2009.

Hoogen, Quirijn Lennert van den, Sophie Elkhuisen & Hans van Maanen (2010) Kringen in de vijver – Hoe meetbaar zijn maatschappelijke effecten van cultuurparticipatiebeleid? In: *Jaarboek Actieve Cultuurparticipatie 2010*.

Hoogenboom, Marijke (2010) On ignorance, emancipations and the art academy, Thieme ArtAmsterdam.

--, (2010) *Building with blocks*, 'Theatre, Dance and Performance Training' vol 1(1), february 2010, pp. 55-71.

--, (2007) *Who's afraid of (art) education? Some indecent proposals* b_books Verlag, Berlin (niet te vinden!!!)

Jagt, Pat van der, Henk Keizer, Willem van Wingerden e.a. (200?) Verkenners / Kunst gehuisvest in gebiedsontwikkeling. Vrede van Utrecht / Dienst Landelijk gebied.

--, Henk Keizer, Willem van Wingerden e.a. (2010) Kunst in gebiedsontwikkeling van Haarzuilens: wat draagt locatietheater bij aan gebiedsontwikkelingsprocessen. Alterra: Universiteit Wageningen. Rapport 1962.

Kunstenaars&Co (TNO Peter Brouwer) (2008) *Jalan Jalan: Kunstenaars en buurtbewoners werken aan een betere buurt*. Amsterdam: Kunstenaars & Co.

Metze, T.A.P.; Dommelen, S. van, Ketelaars, S. (red.). (2011). *De kracht van cultuur: Effectieve cultuurimpuls in de wijk*. Den Haag: NICIS Institute / Stichting Cultuurimpuls.

Mineur, F. (2009) *Over de paradox van het gemeenschapstheater*. Een essay in aanloop naar het debat dat Kunstfactor organiseerde over innovatieve kwaliteiten van community art. Kunstfactor essay, November 2009.

NWO (2007) Culturele Dynamiek: onderzoeksprogramma 2007-2013. Programmanotitie.

Oud, W., R. Oostdam (2007) *KunstWerk(t) in de Tertiaire sector. Evaluatieonderzoek naar ervaringen met theatrale werkvormen*. SCO-rapport 774. SCO-Kohnstamm Instituut, Universiteit van Amsterdam.

Peters, P.F. (2009). *Grensverkeer. Over praktijkonderzoek voor de kunsten*. Inaugurale rede. Hogeschool Zuyd, Maastricht.

Sonderen, Peter (2009) Prolegomena voor een theorie van de maker. Lezing LOK conferentie 2009.

Trienekens, Sandra (2006a) *[U bevindt zich hier]: studie naar een gemeenschapskunstproject*. Utrecht: Springdance.

--, (2006b) *Kunst en sociaal engagement: een analyse van de relatie tussen kunst, de wijk en de gemeenschap*. Cultuur + Educatie 17. Utrecht: Cultuurnetwerk.

--, (2008) *'Meebewegen': over methodiek, diversiteit en het democratiserend vermogen van community art*. Rotterdam: Kosmopolis.

--, (2009a) 'Kunnen leven met onoplosbare verschillen. Cultuurparticipatie als procesgenerator' pp. 40-52 in: Marjolein Bultynck (red.) *360° Participatie*. Brussel: DEMOS vzw.

--, L. van Miltenburg (2009b) *De zingende stad*. I.o.v. Yo! Opera. Uitgave: Hogeschool van Amsterdam, Domein Maatschappij & Recht.

--, W. Dorresteyn & D.W. Postma (2011a) *Culturele interventies in Krachtwijken*. Amsterdam: SWP.

--, Nelly van der Geest & Letty Ranshuysen (2011b) *Een muzikaal web over Rotterdam: sociale en muzikeducatieve effecten van Music Matters*. Uitgave: Stichting Music Matters Rotterdam.

--, (2011c) *Wrikken aan Beeldvorming*. Rotterdam: Kosmopolis.

Community Arts Lab XL (CAL-XL) is het landelijk laboratorium voor kunst en samenleving.

Gedurende tenminste twee jaar werken vele koplopers in de regio en acht landelijke organisaties onder één vlag samen aan een beter productieklimaat voor community arts in Nederland.

CAL-XL en alle partners investeren gezamenlijk in de ontwikkeling en inbedding van producten en diensten die bijdragen aan het professionaliseren en legitimeren van community arts en nieuwe cultuurfuncties.

De speerpunten in de aanpak zijn netwerkvorming, scholing, onderzoek en documentatie.

www.cal-xl.nl

CAL-XL

LABORATORIUM VOOR **KUNST** & SAMENLEVING

Een product van Zimihc ism

CULTUURNETWERK.nl

